

FISCALE PROBLEMEN RONDON FUSIES

door Mr. J. S. Rijkels

Enige tijd geleden heeft een Commissie uit de Vereniging voor Belastingwetenschap een rapport gepubliceerd onder de hierboven vermelde titel.¹⁾

Het leek gerechtvaardigd in dit tijdschrift aan het rapport een bespreking te wijden, gelet op de actualiteit van het onderwerp enerzijds en de belangrijke suggesties, welke in het rapport zijn opgenomen anderzijds. De Commissie heeft gekozen - naar ik mag aannemen, bewust - voor een pragmatische benadering van het opgegeven onderwerp en heeft daarom zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij bestaande fiscale begrippen en wettelijke regelingen. Gevolg van deze benadering is o.a. dat de Commissie het begrip fusie heeft gereserveerd voor die gevallen van bedrijfsconcentratie waarbij als tegenprestatie aandelen worden uitgereikt. De overname blijft daardoor onbesproken, wat mij enigermate heeft verbaasd. De zich bepaald niet zelden voordoende gevallen van overname waarbij de tegenprestatie niet onmiddellijk of niet met zekerheid wordt ontvangen (termijnbetalingen; obligaties; voorwaarden; garantiebepalingen) zijn zeker niet probleemloos. Ook het probleem van de zgn. „kas” N.V. of B.V. verdient in dit verband vermelding. Verder zou er m.i. reden zijn geweest om het vraagstuk van de financiering bij overname uitvoerig te bestuderen. Hetzelfde geldt voor de follow-up van een overname (liquidatie; interne reorganisatie).

Ik zou de Commissie echter onrecht doen door haar de gekozen beperking al te zeer aan te rekenen, want voor wat zij binnen de door haar getrokken grenzen wel heeft aangeroerd, verdient zij waardering.

Mijn bespreking laat ik verder zoveel mogelijk aansluiten op de indeling van het rapport, waarbij ik een puntsgewijze behandeling heb toegepast.

A. Aandelenfusies (art. 40 Wet Inkomstenbelasting 1964)

(i) Bepleit wordt de toepassing van de doorschuiffaciliteit voor aandeelhouders met een aanmerkelijk belang uit te breiden tot die geval-

len waarin een buitenlandse vennootschap als „overnemende” partij optreedt. Thans is doorschuiving alleen mogelijk als de overnemer een in het binnenland gevestigd lichaam is. Eventueel zou e.e.a. naar de smaak van de Commissie bij verdrag kunnen worden geregeld. Indien men doorschuiving - die ook elders in de belastingwetgeving wordt aangetroffen; vgl. o.a. artikelen 14, 15³, 17 en 18 Wet Inkomstenbelasting 1964 - als een faciliteit aanmerkt, is deze laatste opmerking begrijpelijk. Ziet men de doorschuivingstechniek voor bepaalde situaties echter meer als een verfijning van het realisatiebeginsel, dan ligt aanpassing van de nationale wetgeving meer voor de hand. Wellicht zou de Commissie niet tot een wat vrijblijvende uitspraak zijn gekomen indien zij een meer theoretische benadering had gevolgd, doch zij zal zich gerealiseerd hebben, dat een zodanige benadering haar ver buiten het terrein van haar onderwerp kon brengen. Naar mijn mening is er in deze tijd zeker aanleiding voor een verdere verfijning van het realisatiebeginsel²⁾.

(ii) De Commissie meent, dat i.p.v. nieuwe aandelen ook ingekochte aandelen zouden mogen worden uitgegeven. Als het gaat om ingekochte aandelen die fiscaal als ingetrokken moeten worden beschouwd zou dit in het voetspoor van BNB 1957/20 een logische ontwikkeling zijn. T.a.v. niet als fiscaal ingetrokken te beschouwen aandelen lijkt er echter ook geen wezenlijk bezwaar te bestaan, daar het voor een reëel of fictief aanmerkelijk belang er niet toe doet hoe de aandelen in circulatie zijn gekomen.

(iii) De Commissie zou de mogelijkheid willen openen om tenminste 10% van de tegenprestatie uit contanten te laten bestaan of zelfs (meerderheidsstandpunt) géén rem t.a.v. het bedrag aan contanten willen doen hanteren. De doorschuiving zou dan mogelijk moeten blijven *voor zover* aandelen zijn uitgereikt. De appreciatie van deze zienswijze staat of valt m.i. met de betekenis, die men toekent aan de doorschuiftechniek (Zie ad (i)).

(iv) De Wet stelt thans als eis dat alle of nageen alle aandelen moeten overgaan. Voldoende zou volgens de Commissie zijn een zodanig pakket, dat een volledige controle mogelijk is. Voor concentratiedoelinden - opgevat als op zich

²⁾ Vgl. over het realisatiebeginsel o.a. Mr. J. Spaanstra in Weekblad voor Fiscaal Recht, jrg. 92 (1963) blz. 501 e.v. en idem, jrg. 94 (1965), blz. 481 e.v.

¹⁾ Het rapport is gepubliceerd als nr. 136 in de reeks geschriften van de Vereniging (Kluwer).

niet-fiscale doeleinden - lijkt dat inderdaad voldoende (Zie voor de fiscale eenheid onderdeel C. hierna).

(v) De grootst mogelijke meerderheid van de Commissie is er tegen, dat het zgn. fictief aanmerkelijk belang „uitsterft” (bij overlijden van de fictief a.b.-houder; zie art. 40³ Wet Inkomstenbelasting). Theoretisch is dit m.i. slechts ten dele een aanvaardbare benadering want de Commissie geeft niet aan, hoe men dan het evenwicht t.o.v. een reëel a.b. kan herstellen. Een reëel a.b. immers kan „verwateren” na vijf jaar of abrupt eindigen bij vererving indien de erfgenaam minder dan 7% verwerft. Dat evenwicht blijft m.i. een rol spelen, zodat het de vraag is, of het huidige stelsel wel ingrijpend moet worden gewijzigd.

(vi) T.a.v. de onvermijdelijke toepassing van artikel 44 Wet Inkomstenbelasting³) bij aandelenfusies suggereert de Commissie om het disagio (of diskapitaal) toe te rekenen aan één soort aandelen. Daarmee zou de mogelijkheid ontstaan om eventueel later nieuwe aandelen uit te geven met agio, dat fiscaal dan *niet* „gecompenseerd” behoeft te worden met het oude disagio of diskapitaal. Ik zou dan meer voelen voor de suggestie van de Commissie-Hofstra⁴) om de compensatie pas te doen plaatshebben bij liquidatie van de overnemende vennootschap (vooropgesteld uiteraard dat de agiobonus onbelast blijft).

Ook denkt de Commissie aan de mogelijkheid tot afkoop van disagio of diskapitaal tegen een gereduceerd tarief. Reeds betoogde ik in het hieronder in noot 1 aangehaalde artikel dat het dan wel om een zeer laag tarief moet gaan.

(vii) Het is jammer voor de Commissie dat de uitvoerige beschouwingen welke zij heeft gewijd aan de toepassing van de Wet op Belastingen van Rechtsverkeer onlangs praktisch volledig zijn achterhaald door een wijziging van het Uitvoeringsbesluit bij voormelde Wet. Anderzijds verradt zulks een juist gevoel voor de knelpunten, waarvoor een compliment op zijn plaats lijkt. Interessant blijft de idee van de Commissie om bij een aandelenruil, waarbij het ingeleverde nominale bedrag hoger is dan het uitgegeven nominale bedrag, het verschil ook voor de kapitaalsbelasting als agio aan te merken. Thans gaat dit voor de kapitaalsbelasting teloor.

B. Bedrijfsfusie (art. 14 Wet Vennootschapsbelasting 1969)

(i) De Commissie oppert de mogelijkheid om een afronding in contanten mogelijk te maken, waarbij het in contanten uitgekeerde bedrag dan in mindering dient te komen op het fiscale vermogen zoals dat bij de voortzettende vennootschap te boek wordt gesteld. De redelijkheid hiervan spreekt mij niet aan. Juister had mij geleken om de gedachte van de Commissie, ontwikkeld bij aandelenruil (onderdeel A (iii) hiervoor), hier te herhalen. M.a.w. doorschuiving voor zover aandelen worden uitgereikt, en overigens afrekening bij de overdragende vennootschap.

(ii) De Commissie bepleit een herschrijving van de standaardvoorwaarden ex art. 14,2 Wet Vennootschapsbelasting 1969 in die zin dat voortaan afzonderlijke standaardvoorwaarden zullen gelden voor fusies, die niet aan artikel 14,1 voldoen (b.v. wegens verliezen bij een der lichamen) en voor „niet-fusies” (b.v. interne reorganisaties). Een m.i. juiste technische opmerking.

(iii) De Commissie is tegenstander van een te sterke delegatie. Aan de delegatie is verder in het rapport een afzonderlijk hoofdstuk gewijd, waarop ik hier niet verder inga. M.i. hangt de appreciatie van delegatiebepalingen op het onderhavige terrein af van twee factoren: de tijdsduur gemoeid met het afgeven van een beschikking door de belastingadministratie enerzijds en de verwachtingen omtrent het resultaat van rechterlijke toetsing anderzijds. Wat de tijdsduur betreft: inderdaad acht ik het bij de Kamerbehandeling van de Wet Vennootschapsbelasting uitgesproken optimisme van de toenmalige Staatssecretaris dat snelle beslissingen haalbaar zijn, niet gegrond. Het ambtelijke apparaat, zowel op de inspecties als op het Ministerie van Financiën is niet op deze snelheid ingesteld. Hierdoor blijft aan de delegatie een behoorlijk brok rechtsonzekerheid kleven. Voor wat betreft de rechterlijke toetsing meen ik echter, dat men daarvan toch ook niet te veel mag verwachten. Ook voor de rechter wordt de „marge” steeds kleiner. Of, zoals de Commissie denkt, door het opnemen van de standaardvoorwaarden in de Wet een duidelijke praktische vooruitgang zal worden verkregen, lijkt mij dan ook a priori niet bewezen.

(iv) De Commissie zou aan de overnemende vennootschap het recht willen toekennen om verliezen welke in het jaar van overneming ontstaan, te mogen blijven compenseren met eigen winsten (thans uitgesloten in art. 6 van de standaardvoorwaarden). Deze suggestie lijkt mij

³) Vgl. MAB juli/augustus 1971.

⁴) Vgl. MAB oktober 1972.

meer aanvaardbaar dan de huidige praktijk, die te eenzijdig ten voordele van de fiscus is. T.a.v. verliezen van de overdragende vennootschap ziet de Commissie geen aanleiding deze automatisch door te schuiven naar de overnemende vennootschap. Op dit punt is de Commissie niet geheel duidelijk. Bedoelt zij, dat het wel mogelijk moet zijn? Bij overdracht van een gehele onderneming bestaat daaraan zeker behoefte. Bovendien kan men dit opvatten als een vorm van doorschuiving van een „negatieve” claim.

(v) De Commissie bepleit opheffing van het vervreemdingsverbod, dat thans gedurende drie jaar van kracht is m.b.t. de door de overdragende vennootschap als tegenprestatie verkregen aandelen. Hooguit acht zij een dergelijk verbod reëel indien het overdragende lichaam in gebreke blijft aan te tonen dat een reële fusie was beoogd (en niet een fiscale manipulatie). Ik merk op dat in bepaalde gevallen - b.v. bij opvolgende fusies - ook thans wel ontheffing van de termijn van drie jaren wordt verleend.

C. Follow-up van een fusie

Behalve de problemen bij het aangaan van een (aandelen- of bedrijfs-)fusie heeft de Commissie ook de follow-up in haar beschouwingen opgenomen. Ik teken hierbij aan dat de „follow-up”-problematiek niet alleen van belang is voor fusies, maar evenzeer voor overnames.

I. Fiscale eenheid (art. 15 Wet Vennootschapsbelasting 1969)

De Commissie doet de volgende suggesties:

(i) Het openen van de mogelijkheid om in daartoe aanleiding gevende gevallen een fiscale eenheid toe te staan tussen andere lichamen dan N.V.'s en B.V.'s. In de praktijk wordt aan dit verzoek voorzover mij bekend in daartoe aanleiding gevende gevallen wel tegemoet gekomen.

(ii) Het toestaan van een fiscale eenheid reeds bij een bezit van 90% (thans 100%). Dit is reeds bij de parlementaire behandeling van de nieuwe Wet op de Vennootschapsbelasting bepleit, doch niet in de Wet opgenomen.

De Commissie is niet zover gegaan om een fiscale eenheid reeds te bepleiten als ook commerciële consolidatie mogelijk is (meer dan 50%) hoewel het door de Commissie aangehaalde art. 281 van het ontwerpstatuut voor Europese naamloze vennootschappen (S.E.) deze 50% vermeldt in het kader van de mogelijkheid om aan een S.E. toe te staan het verlies van een 50% of meer deelneming naar rato van haar aandelenbezit af te trekken van haar eigen winst (een echte fiscale eenheid lijkt dat overigens

niet). Als rem voor een lager percentage dan 90% ziet de Commissie de omstandigheid, dat het concernbelang kan divergeren met het belang van derden. Ik vraag mij af, of de Commissie hier impliciet niet te veel gelet heeft op de civielrechtelijke aspecten van een fiscale eenheid. Fiscaaltechnisch zou, zoals al blijkt uit het ontwerp S.E.-statuut zeker een lager percentage aanvaardbaar zijn. Wil men toch een criterium hanteren, ontleend aan de macht, dan lijkt het hebben van de volledige beschikkingsmacht een juiste maatstaf. Men bedenke hierbij nog, dat een fiscale eenheid alleen op verzoek van beide vennootschappen tot stand komt.

(iii) De bepaling, dat bij het verbreken van een fiscale eenheid het voor de aandelen in de dochtermaatschappij opgeofferde bedrag (art. 15,5 Wet Vennootschapsbelasting) gesteld wordt op het bedrag van het fiscale vermogen van deze maatschappij plus dat deel van haar stille reserves en goodwill dat aanwezig was zowel op het verenigingstijdstip als ook nog op het splitsingstijdstip, werkt volgens de Commissie onbevredigend in zoverre het gedeelte van de goodwill en stille reserves, dat tijdens het bestaan van de fiscale eenheid teloor is gegaan, niet tot een fiscale verhaalsmogelijkheid kan leiden, ook niet bij liquidatie. Dit is inderdaad een bezwaar, maar anderzijds is het praktisch bijzonder moeilijk na te gaan of wellicht niet met goodwill en stille reserves binnen de fiscale eenheid is „geschoven”. Die verschuiving gebeurt zeer dikwijls te goeder trouw, maar van een teloor gaan is dan geen sprake. Wellicht kan men toch bijboekingen toestaan, indien het teloorgaan overtuigend kan worden bewezen.

De opmerking van de Commissie dat bij aandelenfusies, waarbij ter beurze genoteerde aandelen worden uitgegeven, het opgeofferde bedrag - bedoeld zal zijn op het verenigingstijdstip - moet worden gesteld op de beurswaarde van de uitgegeven aandelen, is mij niet duidelijk kunnen worden. De beurskoers is bij pakkettenruil veelal slechts één van de waardebepalende factoren.

(iv) De bepaling volgens welke bij het einde van een fiscale eenheid geen recht op deelnemingsvrijstelling bestaat t.a.v. koerswinsten op aandelen in dochtermaatschappijen, indien binnen de fiscale eenheid met activa en passiva is „geschoven”, werkt naar het oordeel van de Commissie in haar algemeenheid onbevredigend, gelet op de onvermijdelijke dubbele heffing die hieruit voortvloeit (nl. onmiddellijke heffing over de koerswinst en uitgestelde belastingheffing bij de dochter- of moedermaat-

schappij in geval van realisatie van de stille reserves).

Ik ben het met deze opvatting geheel eens. Deze bepaling dient te vervallen. M.i. dient de fiscus misbruik te bewijzen. Vervolgens is het dan bij zodanig „misbruik” voldoende wanneer men een verplichte herwaardering van de verschoven stille reserves voorschrijft.

II. Liquidatie van een vennootschap

(i) De Commissie haakt in op voorwaarde 8 van de Standaardvoorwaarden bij art. 14,2 Wet op de Vennootschapsbelasting (bedrijfsfusie; zie ad B. hiervoor), waarin is bepaald, dat de overdragende vennootschap de bij de bedrijfsfusie verkregen aandelen niet binnen 3 jaar mag vervreemden. Zij constateert dan, dat juist als een vennootschap haar gehele bedrijfsvermogen heeft overgedragen, een liquidatie van die vennootschap voor de hand ligt. Belastingheffing over de liquidatieuitkering staat dit in de weg. Wil men belastingheffing echter vermijden, dan zou m.i. een wettelijke regeling getroffen moeten worden om de fiscale claim (Inkomstenbelasting), welke rust op de aandelen in de geliquideerde vennootschap, door te schuiven naar de aandelen, die deze vennootschap ter gelegenheid van de bedrijfsfusie heeft verkregen en bij wijze van liquidatieuitkering uitdeelt. In feite zou een dergelijke regeling een voorproefje vormen voor een meer omvattende fiscale regeling, welke nodig zal zijn bij introductie van een civielrechtelijk fusiebegrip.

(ii) In dit verband zou ik er nog op willen wijzen, dat na een aandelenruil liquidatie van de overgenomen vennootschap soms zeer wenselijk kan zijn. Een dergelijke liquidatie stuit echter fiscaal af op art. 31,3 van de Wet Inkomstenbelasting 1964 (vervreemding - waaronder overdracht in het kader van een fusie begrepen - in het vooruitzicht van een liquidatie geeft aanleiding tot toepassing van het liquidatietarief - ook voor niet a.b.-houders - over het verschil tussen opbrengst en gestort bedrag). M.i. staat art. 31,3 op gespannen voet met de wenselijkheid

om fusies fiscaal „dragelijk” te maken. Temeer, daar art. 44 Wet Inkomstenbelasting 1964 in beginsel voor het behoud van de fiscale claim zorgt.

III. Belastingen van Rechtsverkeer

Men denke hierbij aan interne reorganisaties na een fusie.

De Commissie bepleit een verruiming van de faciliteiten inzake overdrachts- en kapitaalsbelasting ook t.a.v. incidentele verschuivingen van aktiva, w.o. onroerend goed. Zij acht deze uitbreiding al voldoende gemotiveerd i.v.m. de dubbele heffings-gedachte. Naar mijn mening is bij belastingen als de onderhavige deze gedachte zwak gefundeerd. Het gaat veeleer om een faciliteit in het belang van een goede ondernemingsstructuur, die - met inachtneming van de EEG-bepalingen - inderdaad zo ruim mogelijk dient te zijn.

Ik zou hier voor wat betreft de overdrachtsbelasting nog aan willen toevoegen, dat er m.i. voldoende reden is om overdrachten van onroerend goed in concern-verband in haar algemeenheid vrij te stellen van overdrachtsbelasting, dus ook als de concern-verhouding ontstaan is anders dan door aandelenruil, b.v. door koop (overname). Thans blijven in tal van concerns dochtermaatschappijen alleen in stand, omdat zich daarin enkel en alleen onroerend goed bevindt. (In een mij bekend geval circa 60 maatschappijen!)

Hoewel in het rapport ook een hoofdstuk is opgenomen, getiteld Internationale aspecten, blijkt dat hierover eigenlijk weinig concreets valt te zeggen. Ik verwijs echter naar de suggestie om art. 40 Wet Inkomstenbelasting 1964 ook toe te passen t.a.v. fusies met buitenlandse lichamen.

Het rapport is door de Vereniging besproken op 18 mei j.l. waarbij als debaters optraden de heren Prof. Mr. J. Verburg en R. J. T. Smid. Het verslag van het debat is inmiddels in druk verschenen (Geschrift 137).

W. G. H. van Hulst,

DE VERVANGING VAN DUURZAME PRODUCTIEMIDDELEN

H. E. Stenfert Kroese B.V., Leiden 1973, ISBN 90.207.0400.1; XII + 154 pp., geb. f 36,50

door Drs. H. Wiegman

De studie van Dr. van Hulst, verschenen in de reeks *Bedrijfseconomische Monographiën* en als proefschrift verdedigd aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg, behandelt de vervanging van duurzame produktiemiddelen in het kader van de investeringsanalyse binnen de onderneming. Wordt in het algemeen in de literatuur met betrekking tot de investeringsproblematiek de investeringsanalyse onafhankelijk van de levensduurbepaling van duurzame produktiemiddelen behandeld, Van Hulst betoogt dat het vervangingsmoment van een duurzaam produktiemiddel simultaan in de beschouwing dient te worden betrokken met de investerings- en financieringsplanning. Hij heeft ernaar gestreefd een investerings- en financieringsmodel op te stellen, waarin binnen de door schaarste-invloeden bepaalde beslissingsruimte, een optimale investerings- en financieringspolitiek kan worden vastgesteld, welke zowel uitbreidingsinvesteringen als desinvesteringen en vervangingen op het optimale moment en op een optimaal niveau mogelijk maakt.

In eerste instantie worden de klassieke benaderingen van de investeringsbeslissing en de daarbij gebruikelijke beslissingscriteria aan de orde gesteld. De hoofddoelstelling voor het nemen van een investeringsbeslissing, maximale winst op lange termijn, wordt vertaald in een subdoelstelling: maximaliseer de cash-flows gedurende een plantijdvak, daarbij rekening houdend met een tijdsfaktor. Deze tijdsfaktor wordt uitgedrukt in een diskonteringsvoet, welke aan een nadere analyse wordt onderworpen. Wat de beslissingscriteria betreft, worden genoemd de pay-back-periode, de interne rentabiliteit en de kapitaalwaarde. Gekonkludeerd wordt dat uiteindelijk slechts de kapitaalwaarde als beslissingscriterium kan dienen, ofschoon ook deze ontsierd wordt door noodzakelijke vooronderstellingen teneinde de verschillen in gegeven levensduur van de produktiemiddelen te elimineren.

Vervolgens wordt aandacht besteed aan de klassieke benadering van het probleem van de vervanging van duurzame produktiemiddelen,

waarbij vooreerst de bepaling van een optimale levensduur van een schakel van een keten machines centraal staat. En wel een enkelvoudige keten van duurzame produktiemiddelen, waarvoor geldt dat een opvolgende machine zijn voorganger geheel vervangt en zonder tijdsonderbreking bij zijn voorganger aansluit. Deze wordt langs de weg van afnemende abstraktie aan een nadere analyse onderworpen ten aanzien van de optimale levensduur van iedere schakel van de keten. Door het introduceren van de technieken van Terborgh blijkt het mogelijk, waar eerst uitsluitend sprake was van technisch identieke machines, ook de technische vooruitgang als variabele op te nemen, door uit te gaan van een identiek zijn van de economische gedragingen van de opvolgende schakels. De opvattingen van J. L. Mey over het probleem van de vervanging van duurzame produktiemiddelen, welke niet in de eerste plaats waren gericht op de investeringsanalyse maar op het formuleren van een theorie voor de bedrijfseconomisch juiste bepaling van de afschrijvingen, worden vervolgens geïntroduceerd. Door Van Hulst wordt opgemerkt dat de theorie van Mey veel gemeen heeft met de theorie van een oneindige keten van identieke machines, maar dat de door Mey voorgestelde oplossing van het vervangingsprobleem niet leidt tot een minimalisatie van de totale, aan de keten verbonden kosten. Resumerend stelt hij dat het centraal stellen van de keten van machines een tamelijk star karakter geeft aan de modellen, aangezien met name het introduceren van de technische vooruitgang moeilijk is en aangezien de keten van opvolgende duurzame produktiemiddelen strikt enkelvoudig dient te zijn zonder onderbrekingen of overlappingen.

Daartoe wordt een tweede situatie aan de orde gesteld, waarbij niet de keten van machines, maar de keten van beslissingen als uitgangspunt dient. In deze situatie kan de vervangingsproblematiek niet meer geïsoleerd worden beschouwd van de gehele investerings- en financieringsproblematiek, daar de vervangingsbeslissing in feite twee beslissingen omvat: het buiten gebruik stellen van een huidig actief - een negatieve investering - en het in gebruik nemen van een nieuw produktiemiddel - een positieve investering. Om tot een oplossing te komen, wordt gebruik gemaakt van de methode van dynamische programmering, waartoe aangenomen dient te worden dat de vervangingsbeslissing slechts op te voren vastgestelde tijdstippen kan worden genomen. De beslissing op ieder tijdstip - nu vervangen of niet - hangt nauw

samen met eerdere en latere beslissingen. Met behulp van de dynamische programmering wordt iedere beslissing afzonderlijk geëvalueerd, daarbij rekening houdend met de geschatte afhankelijkheid. Door Van Hulst worden achtereenvolgens verschillende mogelijkheden geanalyseerd, waarbij ook aandacht wordt besteed aan de mogelijkheden van revisie en onderbreking in de vervanging. Gekonkludeerd wordt dat de benadering met behulp van dynamische programmering zich gemakkelijker dan de klassieke aanpak leent tot het formuleren van modellen met minder stringente vooronderstellingen.

In het laatste deel van zijn studie verlaat Van Hulst het gebied van de zuivere vervangingsanalyse. De mogelijkheid wordt gekreëerd dat het aantal machines in beschouwing groter is dan één. Naast de aanwezige machines kunnen ook nieuwe geïnstalleerd worden. Hetgeen betekent dat de gehele investeringspolitiek zal moeten worden beschouwd, daar bij het bepalen van de optimale combinatie rekening dient te worden gehouden met de schaarste aan middelen die voor de realisatie ervan benodigd zijn. Ook de hoeveelheid middelen kan beïnvloed worden, zowel door de onderneming als tengevolge van in het verleden gerealiseerde investeringen. Hetgeen impliceert dat niet alleen de investeringspolitiek maar simultaan daarmee ook de financieringspolitiek in de analyse moet worden betrokken. Dit probleem wordt opgelost met behulp van de techniek van het lineair programmeren. Van Hulst ontwikkelt tenslotte, zich baserend op de modellen van Albach, een eigen model, in een poging enige bezwaren, zoals ze aan Albachs modellen kleven, te overwinnen.

De studie wordt besloten met een confrontatie van het door Van Hulst ontwikkelde lineair programmeringsmodel aan de andere, door hem beschreven benaderingen. Getoond wordt dat het mogelijk is de andere modellen, zij het met enige aanvullingen, te formuleren als een lineair programmeringsmodel van dezelfde structuur als het door de auteur ontwikkelde. Of omgekeerd, dat het ontwikkelde lineair programmeringsmodel door het toevoegen of weglaten van enkele voorwaarden, de situatie van de andere modellen kan beschrijven. Middels de benadering met behulp van de lineaire programmering blijft het bovendien mogelijk situaties het hoofd te bieden waarbij voor verschillende delen van een bedrijf verschillende veronderstellingen ten aanzien van de ketens van duurzame produktiemiddelen gelden. Uiteindelijk wordt

met behulp van een aantal rekenvoorbeelden het effect van de verschillende modellen gedomoneerd. Het blijkt dat de vooronderstellingen waarop de modellen steunen een doorslaggevende invloed hebben op de uiteindelijke beslissing. De konklusie luidt dat het lineair programmeringsmodel, zoals door Van Hulst ontwikkeld, de meest bruikbare resultaten oplevert.

Van Hulst heeft in zijn studie, op basis van een nauw omschreven probleemstelling, waarin hij ondermeer abstraheert van de invloed van onzekerheid, een overzicht gegeven van de meest gangbare stromingen bij de aanpak van het probleem van de vervanging van duurzame produktiemiddelen. Hij komt uiteindelijk tot de formulering van het probleem als lineair programmeringsmodel. Hiervan toont hij zowel langs theoretische als rekenkundige weg de voordelen ten opzichte van de andere benaderingen.

Enkele kritiekpunten zijn echter wel aan te voeren, al zijn ze tot een gemeenschappelijk punt terug te brengen. Dit betreft de vrij oude uitgangspunten - wellicht daarom door Van Hulst als klassiek gekenmerkt - waarop de studie stoelt. Met name op het gebied van de investeringsanalyse, als ook de verwevenheid daarvan met de problematiek van het financieren, is veel gepubliceerd dat de auteur, uitgaande van zijn studie, niet heeft bereikt. Als voorbeeld hiervan moge dienen de studie van Teichroew, Robichek en Montalbano, waarin onder zekerheid een nadere analyse plaatsvindt van de meest gangbare selectiekriteria ten behoeve van de investeringsbeslissing¹⁾. Ook op het gebied van het bouwen van financierings- en investeringsmodellen met behulp van lineair programmeren zijn sinds de introductie van de modellen van Albach ontwikkelingen gaande. Uitgaande van het centraal stellen van het nemen van een beslissing in deze studie, zou bijvoorbeeld het vermelden van een begrip als „goal-programming”, eventueel gekoppeld aan de „satisfying”-gedachte, op zijn plaats zijn geweest. Voor deze, als ook andere, ontwikkelingen kan verwezen worden naar het op de kwantitatieve analyse van de financierings- en inves-

¹⁾ D. Teichroew, A. A. Robichek and M. Montalbano, „An Analysis of Criteria for Investment and Financing Decisions under Certainty”, *Management Science* (November 1965, pp. 151-179).

teringsbeslissing gerichte leerboek van Mao²⁾.

Een laatste punt, minder van kritiek dan wel duidend op een mogelijk gemis, heeft betrekking op de relatie die gelegd kan worden tussen de bepaling van een vervangingstijdstip en het afschrijven op duurzame produktiemiddelen. Ook het vrij uitvoerig beschrijven van de hierop betrekking hebbende theorie van J. L. Mey zou verwachtingen in deze richting kunnen wekken. De enige wijze echter waarop Van Hulst zich in zijn uiteindelijke model uitsprekt over afschrijvingen is bij het beschrijven van de invloed van de belasting op de winst. Hij neemt hierbij dan aan dat de fiscale afschrijving geschiedt volgens een gegeven methode op basis van de historische aanschafprijs en een geschatte levensduur. Met name het uitgangspunt van een geschatte levensduur doet gekunsteld aan, waar Van Hulst juist in het kader van zijn probleemstelling tot een bepaling van de levensduur van een duurzaam produktiemiddel wil komen. Als mogelijk

ke oorzaak van het voorbijgaan aan de relatie tussen vervangingstijdstip en afschrijven zou kunnen worden aangegeven dat het expliciet opnemen van afschrijvingen aanleiding kan geven tot problemen in een lineaire programmerings-specificatie. Een poging in deze richting is bijvoorbeeld gedaan door Carsberg³⁾. Voor een beschrijving alsmede een aangeven van de beperkingen ervan kan worden verwezen naar een recentelijk verschenen werk van Salkin en Kornbluth⁴⁾.

De totaal-indruk blijft dat de studie van Van Hulst stimulerend kan werken voor een ieder die zich, bij het analyseren van de investeringsbeslissing, bewust is van het probleem van de bepaling van de levensduur van een duurzaam produktiemiddel. Het geeft weliswaar niet dé oplossing, maar duidt een richting aan volgens welke wellicht tot resultaten kan worden gekomen.

²⁾ J. C. T. Mao, „*Quantitative Analysis of Financial Decisions*” (McMillan, New York/London, 1969).

³⁾ B. V. Carsberg, „On the Linear Programming Approach to Asset Valuation”, *Journal of Accounting Research* (Autumn 1969, pp. 165-182).

⁴⁾ G. Salkin and J. Kornbluth, „*Linear Programming in Financial Planning*” (Haymarket Publishing Ltd., London, 1973)

Prof. A. B. Frielink

DE GBR VERKLAARD;

commentaar op gedrags- en beroepsregels registeraccountants

Uitgave: Kosmos Amsterdam/Antwerpen; 193 blz.; prijs f 45,—.

door Drs. I. Kleerekoper

Een ieder, die nauw betrokken is geweest bij de totstandkoming van de GBR, weet uit eigen waarneming welk groot aandeel Frielink - als voorzitter van de met de herziening van de beroepsregelen registeraccountants belaste commissie - daarin gehad heeft. Het lijkt geen twijfel dat hij daarbij als de stuwende kracht bij uitstek heeft gefungeerd, niet schromend om ter zake van formulering en redactie menigmaal het initiatief te nemen. Het is daarom verheugend, dat juist Frielink gelegenheid en tijd gevonden (of moet gezegd worden: gemaakt) heeft om een verklarend commentaar te schrijven en zulks zo schielijk na het van kracht worden van de GBR.

Het is goed, dat de auteur, juist vanwege zijn gezaghebbende positie, er uitdrukkelijk op wijst dat zijn interpretaties niet meer zijn dan interpretaties en dat zij op geen enkele wijze bindend zijn. Het is duidelijk dat ze desondanks - of misschien juist daarom - de moeite van het kennis nemen meer dan waard zijn.

De opbouw van het commentaar volgt de GBR niet op de voet. „Getracht is juist door een afwijkende volgorde en onderwerpsgroepering samenhangen tot uitdrukking te brengen, die uit de regels zelf niet zonder meer blijken.” In dit streven is de auteur uitstekend geslaagd; wie behoefte heeft aan een andere ingang in de materie, vindt achterin het boek zowel een alfabetisch als een artikelsgewijs register. Om een indruk te geven van de gehanteerde onderwerpsgroepering volgt hier de hoofdstukindeling van het boek:

- 1 Wat zijn en wat doen registeraccountants?
- 2 De wenselijkheid van gedrags- en beroepsregels.
- 3 Regels voor het optreden als accountant.
- 4 De Jaarrekening als veel voorkomende verantwoording.
- 5 Openbare accountants.
- 6 Het optreden van openbare accountants in collectiviteiten.
- 7 De samenloop van functies.
- 8 Collegiale verhoudingen.

9 Het vermijden van onzekerheid.

10 De bescherming van de belangen van registeraccountants.

11 Enkele niet of slechts negatief geregelde onderwerpen.

12 Tijdelijke regelingen.

Voor degenen die het boek ter hand nemen, niet om het van voor naar achter te lezen, maar om bepaalde delen van Frielinks commentaar te raadplegen, is desondanks kennisneming vooraf van hoofdstuk 1 een „must”. Niet dat daarin zoveel opzienbarends staat, maar de hierin samengebrachte elementaire zaken vormen een onmisbaar fundament voor een juist inzicht in de gereglementeerde materie.

Is er dan geen plaats voor kritische kanttekeningen? Toch wel. Er zijn commentaar-delen, die tot twijfel aan hun juistheid of tot tegenspraak prikkelen. Op een tweetal van zulke commentaar-delen wordt nu bij wijze van voorbeeld ingegaan.

1 In paragraaf 4 punt 5 bespreekt de auteur: „De betekenis van de goedkeurende accountantsverklaring bij een jaarrekening of een gepubliceerd deel daarvan”.

Hij besteedt daarbij aandacht aan het verschijnsel van de samenloop van de algemene eisen door de accountant voor zijn verklaring te stellen aan de jaarrekening en van wettelijke voorschriften ter zake. Terecht stelt hij dat niet verwacht mag worden dat het alleen voldoen aan wettelijke voorschriften onder alle omstandigheden voldoende is voor een goedkeurende accountantsverklaring. Wat nu te doen, indien er (b.v. in het buitenland) twee jaarrekeningen worden opgesteld en aan de accountant ter certificering worden voorgelegd; één volgens (zeg: verouderde buitenlandse) wettelijke voorschriften en een tweede conform algemeen aanvaarde grondslagen? Frielink vindt hiervoor als oplossing, dat men voor de toepassing van de GBR een keuze moet maken, welke van de beide verantwoordingen men wil zien als de jaarrekening (dat is de periodieke beheersverantwoording). Wordt de wettelijke als zodanig gekozen, dan geeft de accountant daarbij een afkeurende verklaring. Wordt de tweede (volgens algemeen aanvaarde beginselen opgemaakte) jaarrekening gekozen, dan kan daarbij een goedkeurende verklaring worden gegeven; de wettelijke jaarrekening - die dan voor toepassing van de GBR geen jaarrekening is, maar een andersoortige verantwoording - kan eveneens worden voorzien van een goedkeurende verklaring, „uiteraard niet inhoudende dat het stuk een getrouwe weergave

van vermogen en resultaten bevat doch uitsluitend inhoudende dat het is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke voorschriften”.

Dit commentaar van de hand van Frielink geeft gerede aanleiding tot twijfel aan de aanvaardbaarheid daarvan. In de gegeven casus is er eigenlijk geen echte keus. „Men” zal - indien Frielinks commentaar wordt gevolgd - altijd de tweede mogelijkheid kiezen, want die helpt cliënt en accountant uit alle problemen. Het is echter een gevaarlijke weg, die onder de dekmantel van handelen conform de GBR de mogelijkheid opent „to do in Rome as the Romans do”, niet alleen figuurlijk maar ook letterlijk.

2 In paragraaf 3 punt 7 komt aan de orde „gebruikmaking van verklaringen van andere accountants”. Op blz. 55 wordt gesproken over de plicht van de registeraccountant, die belast is met de controle van de totaalverantwoording, tot beoordeling van de arbeid van andere accountants van wier verklaring gebruik gemaakt wordt. De auteur stelt dan, dat die beoordeling beperkt kan worden tot de grondslagen die de andere accountant bij de controle van de deelverantwoording gehanteerd heeft, maar dat die beoordeling ook veel verder kan gaan. Bij de beperkt gehouden beoordeling is dan vermelding van gebruikmaking voorgeschreven; in het andere geval zal bij bevredigend verloop vermelding achterwege blijven.

Op zijn minst twijfel rijst ten aanzien van Frielinks opvatting, dat de accountant blijkbaar een vrije keuze heeft een minder of meer vegaande beoordeling toe te passen! Artikel 15 lid 3 GBR spreekt over een situatie, waarin de beoordeling „zich niet verder uitstrekt” dan tot de grondslagen; dit impliceert niet dat het geoorloofd zou zijn de beoordeling bij vrije keuze tot die grondslagen te beperken. Artikel 15 lid 3 eerste zin legt de gebruikmakende accountant de plicht op de arbeid van de andere accountant te beoordelen, zonder daarbij enige beperking te maken. Frielink zou het hiermee eens moe-

ten zijn, nu hij op blz. 56 schijft: „Hij (de gebruiker van de verklaring) moet erop vertrouwen, dat de registeraccountant die een (goedkeurende) verklaring ten aanzien van de totaalverantwoording heeft gegeven, alles heeft gedaan wat nodig en mogelijk is om de getrouwheid van die totaalverantwoording te verzekeren.” De woorden „alles wat nodig en mogelijk is” spreken te dezer zake een duidelijke taal!

Nu kan de in opzet niet ingeperkte beoordeling een verschillende reikwijdte blijken te hebben, t.w.:

- de beoordeling reikt zelfs niet (strekt zich niet uit) tot een gefundeerd oordeel over de gebruikte grondslagen; dan kan van de verklaring van de andere accountant geen gebruik gemaakt worden; ze wordt als het ware verworpen; de gevolgen daarvan voor de strekking van de verklaring bij de totaalverantwoording hangen van de omstandigheden af;
- de beoordeling reikt tenminste tot de grondslagen, maar niet tot aanvaarding van een ongedeelde verantwoordelijkheid; dan is vermelding van gebruikmaking voorgeschreven;
- de beoordeling reikt tot ongedeelde verantwoordelijkheid, in welk geval geen vermelding van gebruikmaking zal plaatsvinden.

Het ligt voor de hand dat artikel 15 lid 3 zo uitgelegd dient te worden dat de accountant moet streven de derde mogelijkheid te bereiken (in Frielinks woorden: alles doen wat nodig en mogelijk is) en dat hij op den duur met minder alleen genoegen kan nemen bij objectieve onvermijdbare verhinderingen.

De hiervoren aangestipte twee voorbeelden konden uiteraard maar zeer summier op de materie ingaan; ze zijn slechts bedoeld als „voer voor discussianten”. Moge dit ten eerste aanbevolen boek niet alleen geraadpleegd worden, maar tevens als uitgangspunt gebruikt worden voor een verdere discussie over de in de GBR vervatte regels en hun toepassing.